

Hilmi Yavuz'un Şiirlerinde Yeniden Doğuş Arketipi Rebirth Archetype in Hilmi Yavuz's Poems

Güler KÜÇÜKEROĞLU*

Öz

Freud, psikanalizi bir tedavi yöntemi olarak tıp alanına kazandırırken, psikanalizin klinik uygulamaların ötesine geçerek sanat ve sosyoloji gibi beşeri bilimler aracılığıyla insanı anlamının bir yolu haline gelmesine de olanak tanımıştır. İnsanı anlatma gayretinde olan edebi üretimle psikanalizin yolu, bu noktada keşisir. Sanatçının yaratma sürecine ilham veren ruhsal dinamikleri belirlemek, ulusların ve kültürlerin gelişimi açısından kıymetli bir uğraş olarak görülmelidir. Sanatçı, farkında olmadığı bazı ruhsal durumları eserleri aracılığıyla ifade ederken, sadece kendi içsel duygularından arınmaz; aynı zamanda, sanat eserini deneyimleyen kişiye de bir tür sağaltım imkânı sunar. Psikanaliz, doğanın insanlığa sunduğu bir yenilenme ve dinlenme kaynağı olarak uyku sırasında zihnin ruhsal bir sağaltım mekanizmasıyla imgeler yarattığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, çocukların oyunlar aracılığıyla sürdürdüğü iyileşme etkinliğinin, sanatsal yaratımda gündüz düşleri ile benzer bir işlev taşıdığı iddia edilmektedir. Jung, Freud'un bireysel çözümlemelere odaklanan çalışmalarını evrensel bir düzleme taşımış ve sembollerin, fenomenlerin ve fantezilerin sadece etkileşimlerden doğmadığını; insan ruhunun, zaman ve mekândan bağımsız olarak her yerde aynı olduğunu, arketiplerin ise tüm insanlığın sahip olduğu değişmez psikolojik süreçleri yansıttığını vurgulamıştır. Analitik psikolojinin imgeler üzerine odaklanan analizi, sanatçı kişisini anlamada ve insan ruhunun temel dinamiklerine ulaşmada önemli bir anahtar işlevi görebilir. Günümüzde ruhsal bir veba gibi yayılan boşluk duygusu, hem psikolojik hem de sanatsal çalışmalara olan ihtiyacı artırmaktadır. Teknolojik gelişmelerin doyuramadığı insan ruhu için ruhun temel dinamikleri ve bu dinamiklerin ürünleri büyük bir öneme sahiptir. Şiirlerinde özellikle imge kullanımını önceleyen, şiir kitaplarına verdiği isimlerde çağrışım gücü yüksek sözcükleri seçen Hilmi Yavuz, doğu ve batı arasında bir sentez kurmaya çalışır. Kültürlerin özüne vakıf olan, kültürel ve tarihsel unsurları, coğrafi çizgileri kaldırarak özümseyen Hilmi Yavuz'un şiirleri, mitolojik unsurlara yaptığı göndermeler, kolektif bilinçdışına ait semboller ve bireysel imgeler açısından zengindir. Bu çalışmada Hilmi Yavuz'un bütün eserlerini içine alan *Büyü'sün Yaz* adlı eserinde yeniden doğuş imgeleri psikanalizin verileriyle saptanacaktır. Bu saptamanın amacı, Hilmi Yavuz hakkında estetik bir ölçüt oluşturmaktan ziyade, bu imgelerin belirli kültür kodları olarak işlevselliği ve değerini ortaya koymaktır. Bu kodların araştırılması, kullanımda belli yöntemler geliştirilmesi, geleceği şekillendirmek ve sağlıklı bir toplum kurmak için gereklidir.

Anahtar Sözcükler: Hilmi Yavuz, psikanaliz, Jung, arketipsel eleştiri, yeniden doğuş arketipi.

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-posta: glrkucukeroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0792-8103

Abstract

Freud, while introducing psychoanalysis as a method of treatment to the field of medicine, also enabled it to go beyond clinical practices, becoming a way of understanding human beings through the humanities, such as art and sociology. The path of literary production and psychoanalysis intersects at this point in the effort to depict the human condition. Identifying the psychological dynamics that inspire the artist's creative process should be regarded as a valuable endeavor for the development of nations and cultures. While the artist expresses certain unconscious psychological states through their works, they not only free themselves from inner emotions but also provide the viewer of the artwork with a form of therapeutic experience. Psychoanalysis posits that during sleep, which serves as a source of renewal and rest bestowed by nature, the mind creates images through a psychological healing mechanism. In this context, it is argued that the healing activity children engage in through play functions similarly to daydreaming in artistic creation. Jung, who transferred Freud's work focused on individual analysis to a universal level, emphasized that symbols do not arise solely from interactions of phenomena and fantasies, that the human spirit is the same everywhere, independent of time and space, and that archetypes reflect the immutable psychological processes shared by all humanity. The image-focused analysis of analytical psychology can serve as an important key in understanding the artist and in uncovering the fundamental dynamics of the human spirit. In our contemporary era, a sense of emptiness spreading like a spiritual plague has increased the need for both psychological and artistic endeavors. The fundamental dynamics of the soul and their products hold significant importance for the human spirit that technological advancements cannot satisfy. Hilmi Yavuz, who prioritizes the use of imagery in his poetry and chooses highly evocative words for the titles of his poetry books, seeks to establish a synthesis between East and West. His poetry, which absorbs cultural and historical elements while transcending geographical boundaries, is rich in references to mythological components, symbols belonging to the collective unconscious, and individual images. This study will analyze the imagery of rebirth in Yavuz's work *Büyü'sün Yaz*, encompassing all his writings, through the lens of psychoanalytic data. The aim of this analysis is not merely to create an aesthetic criterion for Hilmi Yavuz, but rather to reveal the functionality and significance of these images as specific cultural codes. Investigating these codes and developing certain methodologies for their application is essential for shaping the future and building a healthy society.

Keywords: Hilmi Yavuz, psychoanalysis, Jung, archetypal criticism, rebirth archetype.

Giriş

Din, mitoloji, felsefe ve bilim gibi anlam üreten disiplinler, insanın anlam arayışının birer yansımasıdır. İnsan, yaradılışın tamamlanması için anlam üretmek zorundadır. "Doğanın yarım bıraktığını insan tamamlar" (Jung, 2021b, s. 10). İnsan bu anlayışıyla yaratıcı bir üretim sürecine girmektedir. Bu üretimin amacı, bireysel bir tamlık duygusuna ulaşmanın yanı sıra, evrensel olanla uyum sağlama gayretidir. Psikanaliz ve edebiyatın kesişim noktası, bu uyumu yaratma çabasında aranmalıdır. Çünkü "Edebiyat, sanat, din, biyolojik içgüdülerin dönüşüme uğramış anlatımlarıdır" (Gençtan, 2022, s. 186). Freud, bu anlatımların insan ruhunun tamamlayıcı yapıları olarak dikkat çekmesine öncülük etmiştir.

Sosyal yaşam ve o yaşamın içinde toplumsal uyumu bozmadan bireysel uyumu sağlamanın zorluğu kişiyi farklı kanallar bulmaya zorlar. Yasalar, toplum kuralları gibi yapılar bir bastırma mekanizması kullanmasını zorunlu kılar. Bu bastırmanın sonucu olarak organizmayı yaşamda ve sağlıklı tutmaya programlı doğa yasaları devreye girerek kişiyi bu baskıdan kurtarmaya çalışır.

19. yüzyılda Freud'un zihinsel süreçlerin doğasına ilişkin çalışmalarında ilk varış noktası Topografik Kuram olmuştur. "Freud, ruhsal aygıt kavramını, zihinsel içerikli belirli zihin bölgelerine yerleştirirerek bölümlmeyi amaçlamıştı. Bu zihinsel süreçleri anatomik bölgelere göre ayırma anlamında bir bölünmeyi değil, çeşitli zihinsel etkinliklerin bilince uzaklıklarının saptanmasını içeriyordu" (Gençtan, 2022, s. 27). Zihnin bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olarak üç ana bölge ve işleve ayrıldığı bu kuram, ahlak ve suçluluk duyguları gibi hareketlerimize yön veren bazı temellere uygunluk sağlamıyordu. Daha sonra ortaya atılan Yapısal Ruh Kuramı; id, ego ve süperegonun çatışmalarına odaklanıyordu. Bu çatışmaların ürünleri olarak görülen her türlü imge üretimi Jung'un kolektif bilinçaltı çalışmalarına kaynak olmuştur.

Jung'un psikoloji bilimine katkısı imgelerin, görüngü ve fantasmaların etkileşim olayından doğmadığını, zaman ve mekândan bağımsız olarak insan ruhunun her yerde bir ve aynı olduğunu,

arketiplerin tüm insanlığın sahip olduğu değişmez psikolojik süreçleri yansıttığını vurgulamasıdır. Jung, insan ruhunun basit bir biyoloji yasası ya da çevresel etkenler ile değil, kalıtsal bazı özelliklerle yönetildiğini savunur. Kişisel imgelerin yanında gizli imgeler olarak adlandırılan bir gizli süreçler bütünü kolektif bilinçaltı olarak adlandırılır. “Bu ırksal imgeler insanın, vaktiyle atalarının geliştirmiş olduğu davranışlara benzerlik göstermesine neden olan eğilimler ve gizli güçlerdir” (Gençtan, 2022, s. 167). Bu eğilimler sonucu ortaya çıkan ortak bir bilinçdışının ürünleri ise arketiplerdir. Jung çalışmalarının büyük bölümünü arketiplere ayırmıştır. Bu noktadan sanata köprü olan çalışmalar ise arketiplerin bir somutluğa kavuştuğu simge ve imgelerdir. Bu noktada Carl Gustav Jung’un katkısı Freud’un getirdiği bilinçaltı kavramını bireysellikten sıyırmak olmuştur denilebilir.

“Pşisenin parçalarından birisi olan bireysel bilinçaltı, içeriğine doğrudan ulaşamadığımız içimizde uyuklayan şeydir. Belleğin bir bölümü, içgüdüler ordadır. Ortak bilinçaltı, insanın tüm ortak deneyimlerinin toplandığı, bir rezervuarıdır” (Aktulum, 2021, s. 258). Toplumun birey üzerindeki etkisi ile ortak bilinçaltının insan ruhu üzerindeki etkisi birbirine benzer. Hemen her yerde bir ve aynı olan semboller ve imgeler insan ruhunun en temel dinamiklerine ulaşmanın ipuçlarıdır. Bu ipuçlarının çoğu zaman esinden kaynaklanan bir otomatik yazı olması sebebiyle, en fazla bulunduğu tür duygu ve sezgiye en açık olan şiirdir. Şiir belki ilk edebi türdür. İnsanoğlu ile yaşatılabilecek bu söz söyleme kabiliyetinin duyguların ifade edilmesinde önemli bir yeri vardır. İnsanoğlu şiirle hemen her duyguyu ifade ettiği gibi, geleceğe iletmek istediği mesajlarını da zihinsel olarak korunabilir olduğu için bu kurallı söz dizimine bağlamıştır.

“Bir yazarın komplekslerini öncelikli olarak kurduğu çağrışımlar yoluyla belirlemek, yapıtındaki özgül yana odaklanmaya, gerçeği aktarmadaki bireysel zorunlulukları, sorun yaratan yanları kavramaya olanak sağlar” (Aktulum, 2021, s. 264). Zamanın kronolojik akışında pek çok olay ve durumla ilgili bilgi bulabileceğimiz bu metinler, aynı zamanda insan türünün doğası hakkında da sayısız bilginin taşıyıcısı konumundadır. “Psikanaliz genel olarak bilindiği üzere sadece akıl ve ruh hastalıklarını iyileştirmeye çalışan bir bilim dalı olmayıp insanın tüm davranışların kökenini tespit etmeyi amaçlamaktadır” (Şen, 2020, s. 12).

Arketipsel Eleştiri

İnsanla ilgili öne sürülen pek çok fikir ve deneyin sonucunda bugün nesnel bir gerçekliğe sahip olamadığımız insan pşisesi hakkında en kayda değer çalışmaları, psikoloji bilimi ortaya koymuştur denilebilir. Yine de insan pşisesi hakkında “Bireysel araştırmacının pşisenin sayısız yönlerinden herhangi birine yapması gereken katkı sadece bir bakış açısidir” (Jung, 2017, s. 114). Bu bakış açılarından biri Jung’a aittir. Jung, bilinçdışının yalnızca geçmişin deposu olmadığını aynı zamanda gelecekteki düşünce ve duygularımızın tohumları olduğunu söyler. Bu tohumlar bilinçli bir hareketten ziyade ilham ya da esin şeklinde birdenbire toprağın üzerine çıkarlar. “Birçok sanatçı, filozof hatta bilim adamı en iyi fikirlerin bazılarını bilinçdışından birdenbire çıkıveren bu tür ilhamlara borçludur. Böyle zengin bir malzemenin bulunduğu damarı bulmak ve onu felsefe, edebiyat, müzik ya da bilimsel buluşlara etkin biçimde aktarmak genel olarak deha olarak adlandırılan şeyin özelliğidir” (Jung, 2020, s. 34).

Bu sembol üretimini incelemek için bilinçdışı deposunun etkin çalışma alanı olan rüyalarla çalışmalarına başlayan Jung, Freud’un hemen her sembolün kökenini libido ve cinsel arzulara indiren bakışının yanında, rüya sembollerinin çoğunun ilkel düşünceler, mitler ve ritüellere benzer semboller ürettiğini savunuyordu. “Rüyaların temel işlevi pşşik dengeyi hassas şekilde yeniden kurarak psikolojik dengemizi düzeltmeye çalışmaktır” (Jung, 2020, s. 45). Rüyalar günlük yaşamda ulaşamadığımız arzularımızın bir doyum merkezi olarak işlev görüyor olabilir. Ancak Jung’a göre bu sadece rüyaların bir boyutudur. Rüyalara mistik bir açıdan geleceğin haber vericileri olarak da bakmak gerekir. Ancak bu Tanrı’nın bizimle konuşması ve bize yol göstermesinden ziyade bilincin etkisinin yavaşladığı uyku halinde bilinçdışında hissedilen bir sezginin etkin olarak uyarıcı olmasından kaynaklanır.

Rüyalara farklı noktalardan bakan ve işlevsel olarak onları ayıran Jung’un büyük katkısı arketip adını verdiği tarihsel, kültürel ya da çevresel olana bağlı olmadan sürekli tekrar eden semboller üzerinde çalışması oldu. Bu semboller zamana ve mekâna bağlı olmadan tekrar edip duruyordu. Bu görüşten

hareketle bu sembollerin tespiti insan ruhunun ortak unsurları tespit ederek insanı tanımayı sağlayabilir düşüncesiyle çalışmalarını derinleştirdi.

Ancak modern insanın sezgiye atfedilen önemi kaybederek, aklın rehberliğinde, nesnel olarak doğruluğu saptanabilen bilginin varlığında yaşama isteği, onun ruhundaki doğal uyumu bozdu. Bu uyumun yeniden kazanılması, insanlığın geleceği hakkında bazı tasarımların yapılması, bu arketipleri ve insan ruhuna sessizce erişen imgeleri kullanmayı öğrenmekle mümkündür. Modern insanın “Bütün mantıklılığı ve yeterliliğine rağmen kontrolü dışında olan güçlerin etkisi altında olduğu gerçeğine karşı gözleri kördür” (Jung, 2020, s. 78).

İmgenin en iyi ifadesini bulduğunu görsel sanatlar dışında düşüncenin en detaylı ifade şekli olan kelimeler sanatsal ifadeyle sembolere can verdi. Bu semboller ilkelerin yaşama dayanma ve kendilerini iyileştirme pratikleri olarak hem sanatçının rahatlamasına hem okurun aynı noktada sanatçıyla buluşarak rahatlamasına imkân tanır. Jung’a göre yaşamsal fonksiyona bu denli katkısı olan arketipsel imgeler, her insanın bilinçdışında kayıtlıdır ve insan boş bir levha olarak değil bu formlar tarafından donatılmış olarak yaşama başlar. Karşılaşılan nesneye/duruma verilen tepki “ezeli imge” olarak kodlarımızda kayıtlıdır. Ortaya çıkmaları deneyimsel bir birliktelik haline bağlıdır. “Gerçek şu ki, bazı fikirler hemen her yerde, her zaman var, üstelik göçlere ve geleneklere bağlı olmaksızın, durup dururken ortaya çıkmaktadırlar. Bunları yaratan birey değildir, bunlar sadece bireyde çıkmaktadır ortaya, o kadar, hatta bireyin bilincine kendilerini zorla kabul ettirmektedirler. Bu, Platon felsefesi değil, deneyci psikolojidir” (Jung, 2006, s. 240).

Jung’un ortaya attığı bu deneyci psikoloji, insan ruhunun ortak dinamiklerine odaklanarak sayısız araştırmacıya rehberlik etmiştir. Mit konusunda en yetkin isimlerden biri olan Joseph Campbell *Kahramanın Yolculuğu* isimli eserini arketiplere dayanarak sistemleştirir. Otto Rank, özellikle kahramanın doğumuna odaklanan çalışmalarında kolektif unsurlara yaslanır. Nihayetinde Joseph Campbell, Otto Rank, Frazer, Nortyp Frye, Mircae Eliade, V. Propp gibi araştırmacılar tarafından ileri çalışmalarla sistemleştirilen arketipsel eleştiri; edebî metinlerdeki incelemelerde sadece arketiplerin şifresinin araştırılmasına yoğunlaşmaktadır.

“Kolektif bilinçdışında bulunan ve Jung’un vurguladığı üzere kişisel gelişimde önemli bir rolü olan dört arketip vardır, bunlar; persona, gölge, anima-animus ve self diğer adıyla ben’dir” (Tanrıtanır, 2019, s. 114). Bunların yanında tarihsel rollerden ilhamını alan kahraman, yaşlı bilge, hilekâr gibi karakter özelliklerinin temsili arketipler ve yaşamın aşamalarını ele alan aşama arketipleri gibi birçok arketip ortaya atmıştır. Jung’un *Dört Arketip* adlı çalışmasında geniş yer verdiği yeniden doğuş arketipi her insanın yaşam seyrinde bulunan bir zorlanma durumundan bahseder (Jung, 2021). Bu imgeler, kişiye - kendi hatası ile hapsediği balinanın karnından, düşmanlarının ölüm tehdidiyle saklandığı mağaradan, ihanetle atıldığı kuyudan, zorunluluk sebebiyle terkedildiği nehirden- hem beden hem ruh olarak sağ çıkılabileceği fikrini yaratır.

Arketipsel Eleştiri Bağlamında Yeniden Doğuş Arketipi

Yeniden doğum modern insanın da bugün hâlâ yıl dönümleri, yaş günleri vs. zamanın dilimsel parçaları hesaba katılarak bir yok oluşun varlığa dönüşünü ifade eder. Parçalanmış olan benliğe bir bütünlük verme çabası içinde her defasında yepyeni başlangıçlar için ilham verir. Çünkü insan tabiatı kendisine örnek alır. “Yalnızca bir şeyi mutlak olarak kaybederek şaşırtıcı olanı elde edersiniz” (Phillips, 2020, s. 83). Uzun kış örtüsünün baharı doğurması gibi insan da feda ederek çoğalır. Bir bitkinin, ağacın her yıl mevsimlerle birlikte yeniden canlanması insan için bir umut olmuştur. Yeryüzünün doğurgan kuvveti ve defalarca üzerindeki misafirlere sunduğu bu yeniden doğum arketipe dönüşmüştür. “Kozmogonik eylemin bu edebi tekrarı ölümlerin hayata dönüşmesini, inananların da bedeninin diriliş umudunu korumalarını sağlar” (Eliade, 2022, s. 76).

Mağara ve kuyu sembolleri, “Toprak ananın rahminin sembolleri” (Jung, 2020, s. 282) bir yok olmayla birlikte bir doğumu da sembolize ederler. Campbell’ın *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* eserinde kendini yiyen yılan figürü ile temsil ettiği yaşam hep bir son ve başlangıç içerir. Campbell’in tasnifinde balinanın karnı ile sembolize edilen bireysel yenilenme süreci kahramanın yetkinliği için en gerekli

unsurdur. Hem dini metinlerde, hem mitik metinlerde sayısız anlatımına rastladığımız bu anne rahmine dönüş simgesi modern insan için de yabancı değildir. Yusuf'un atıldığı kuyu, Muhammet'in vaktini beklediği mağara, Türklerin eriterek çıktığı demir dağ; yok oluşun ve yoksunluğun getirdiği bir hediye olarak yeniden ve yetkin bir doğumun imgesi olarak karşımıza çıkar. Bu örneklerin hepsinde mağara, kuyu, deniz, sandık, kutu, balık karnı gibi anne rahmine gönderen sembollerle karşılaşılır.

Carl Gustav Jung yeniden doğuş arketipi ile ilgili görüşlerini Kur'an'ın 18. suresi olan Kehf Suresi'nden hareketle oluşturduğunu söyler (Jung, 2021. s.50).Mağara anlamına gelen Kehf kelimesi ile isimlendirilen surede bir mağarada 309 yıl uyuyan ve uyanan yedi genç ve ölümsüzlüğü elde ettiğine inanılan Hızır ile Musa'nın hikâyesi aktarılır (Kur'an, 18: 60/101).

Yeniden doğuş farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir. İnsan, ruhunun öylece kaybolup gitmesine hiçbir zaman ve mekânda, hiçbir inanış ve ritüelde izin vermemiştir. Ruhun varlığının sürdüğüne dair farklı inanış ve fikirler ortaya atılmıştır. Mesela özellikle Budizm'de ruhun çeşitli bedenlerde yaşamına devam ettiğine inanılan ruh göçü, aynı şekilde kişiliğin devamının sağlandığı bir beden değiştirme olarak reenkarnasyon veya ilahi dinlerinde ifade ettiği şekiyle bir diriliş fikri yeniden doğumun farklı şekilleridir. Dirilişte insan varlığının ölümden sonra yeniden ortaya çıkmasına inanılır. Burada bir dönüşüm gereklidir. İlâhi kitaplara göre aynı bedene ve ruhlara sahip olarak dirilen insan artık arzudan münezze, yani acı çekmeyen bir varlığa dönüşmüş olarak tasarlanır.

Bunların yanında bireysel yaşam sürecinde var olan bir yeniden doğuş inanışı da mevcuttur. Yenilenme hatta büyü etkisiyle düzelme gibi bir inanış, bazı müdahalelerle değişen ve en yetkin haline ulaşan insanı sembolize eder. Özellikle dini anlatımlarda, yaratıcının ilâhi sırrı fısıldayacağı kahramanı bazı dönüşümlere tabi tutması dikkat çekicidir. Hz. Muhammet'in kalbinin içinden siyah pıhtının alınması gibi anlatımlar bu bağlamda okunabilir.

Tüm bunların dışında dönüşüm sürecine katılım yeniden doğuşun beşinci şeklidir. Burada dönüşüm insan varlığının devamı halinde meydana gelir. Uzun süren çileden sonra tamliğe ulaşmış olarak yaşama katılan tasavvuf ehli bu minvalde okunabilir. İnsan varlık sahasında olanlardan feda ettiği kadar soyut olan bir bilme haline ulaşır.

İnsan muhayyilesinin yarattığı bu yeniden doğuş imgesi, ister varlığın sonluluğuna bir başkaldırı olarak insan zihnini rahatlatсын, ister daha iyiye ulaşmak isteyen birey zihnini çeşitli gelişimlere açık hale getirsin incelenmesi ve temel dinamiklerinin ortaya konulması gereken bir zorunluluktur. Nesnel bir gerçeklik içinde kalarak cevap alınamayacak bu olgunun farklı inanış, farklı coğrafya ve zamanlarda hemen hemen aynı savı ortaya koyması insan muhayyilesinin kökenlerinin birliğine, Jung'un ifadesiyle arketiplere dayanır. Bu bir sonsuzluk kaynağından umutvar olan ve ölümsüzlük arayışında çeşitli ritüellerde kendisini gösteren bir arketiptir.

Bu mistik deneyimlerin dışında bireysel olan dönüşüm biçimlerini Jung öznel dönüşümler olarak adlandırır. Bu dönüşümler kişiliğin azalması, çoğalma anlamında dönüşüm, içsel yapının değişimi, bir grupla özdeşleşme, bir kült kahramanıyla özdeşleşme, büyülu işlemler, teknik dönüşüm ve doğal dönüşüm şeklinde gerçekleşir.

Kişiliğin azalması: "İlkel psiklojide ruh kaybı olarak bilinen şeydir" (Jung, 2021b, s. 56). Modern zamanın depresyonu ile eşlenebilecek durumda ilkelere göre kişinin ruhu durduk yere kaçıp gider. Büyücü ya da hekime düşen kaçan ruhu geri getirmektir. Keyfi kaçan insanın yeni güne başlayacak enerjisi yoktur. Janet'in zihinsel seviyenin düşmesi olarak tanımladığı bu durum bedensel hastalıklar, çeşitli organ yitimleri gibi ciddi hasara sebebiyet verebilir.

Çoğalma anlamında dönüşüm: "Daha büyük olmanın idrak edilip kalbin demirden zincirlerinin parçalandığı her durum bu kategoriye girer"(Jung, 2021b, s. 56). Hızır ile Musa'nın buluşması, âşık edebiyatında aşığın bade içmesi gibi çok sayıda örnekte dıştan bir uyarıya ruhun verdiği yanıt ile ifadesini bulan bir dönüşüm sürecidir. Bu uyarıda önemli olan ruhun bu çağrıya cevap verecek genişlik ve yetkinlikte olmasıdır. Bu çağrı inanışa göre o yetkinliğe hazır bir ruha gelir.

İçsel yapının değişimi: Bir azalma ya da çoğalma olmaksızın herhangi bir nedenle yaşanan kişilik değişimlerini bu grupta toplayabiliriz. İnsan yaşamının gerekleri ile kullandığı maskeler bu başlık altında değerlendirilir. Yaşamda edinilen ünvanlar bunun en güzel örnekleridir. Bir profesör adına eklenen sığata uygun bir persona geliştirmek zorundadır. Bir anne aynı şekilde bu sığata uygun davranış kalıpları

geliştirir. Bunun dışında kişilik felci olarak adlandırılacak cinnet hali insan iradesi dışında kontrol ve yetkinin gölge olarak adlandırılan karanlık tarafa geçmesini ifade eder. Her iki durumda da insanın bilinç seviyesinin dışında bir takım yönlendirilmelere boyun eğmesi söz konusudur (Jung, 2021b, s. 60).

Bir grupta özdeşleşme: “Bir grubun deneyimi, bireyinkinden çok daha düşük bir bilinçle gerçekleşir” (Jung, 2021b, s. 63). Çok sayıda mensubun bir arada aynı bilinç düzeyine bulunması için grubun değeri avamlaşır. Bir gruba dâhil olan birey karar verme sorumluluğu ve düşünme fonksiyonun yükünden kurtulur. Bu bilincin askıya alınması, kararların ve eylemlerin sorumluluğu ve sonuçları hakkında kişisel bir yük almayı ortadan kaldırır. Bu sebeple kişi bir kaçınma refleksi geliştirerek kalabalığın verdiği güven duygusu ile yaşamına devam edebilir.

Büyülü işlemler: Belli ritlerde ulaşılan, daha çok bir sağaltma işlemi içeren uygulamalardır. Delik taştan geçme, okunmuş su içme vs. bireyin kişisel bilinçle altından kalkamadığı, değiştirmeye gücünün yetmediği her türlü durum karşısında bazı ritüellerle kişisel bilinci yeterlilik düzeyine taşıyan işlemlerdir (Jung, 2021b, s. 66).

Teknik dönüşüm: Amaçsallık açısından büyümlü işlemlere benzese de teknik dönüşümlerde bireyin katılımı gerekir. Büyümlü işlemlerin tersine kişi bilinci belli bir yeterliliğe sahiptir. Kişi bu dönüşümü gerçekleştirecek tekniklere, kendi bilicinin derinliklerine ulaşarak sahip olabilir. Yoga, zihinsel egzersiler vd. bu açıdan değerlendirilebilir (Jung, 2021b, s. 67).

Doğal dönüşüm: Doğanın sisteminin en değişmez ögesi olan dönüşüm onu iradesi dışında da kişiyi bazı eşiklere getirir ve dönüştürür. Yaşam deneyimleri, zorunlu duygulanımlar bu dönüşümleri başlatır. Özellikle insan ruhu acı çekerek daha yetkin bir haline ulaşır. Deneyim ve deneyimden bir pay alma düşüncesinin hâkim olduğu doğal dönüşümler yine kişisel bir yeterlilik gerektirir. Her bilinç, deneyimin sunduğu dönüşüm gücünü idrak edemez (Jung, 2021b, s. 68).

Tüm bu yeniden doğum şekilleri bazı sembollerle temsil edilir. Özellikle rüyalarımızda ifade alanı bulan bu gerçekliğin aktarımı, gündüz düşü olarak yorumlanabilecek sanat yapıtlarında da karşımıza çıkar. Carl Gustav Jung'un dini metinler, mitik metinler ve bireysel rüyalarından oluşan çalışmaları nihayetinde bir sistem dâhilinde dönüşüm sembolleri ortaya konulmuştur.

Temelleri bilinçdışı arketipler olan ve görünen biçimleri bilincin edindiği tasavvurlardan oluşan semboller yaratır. Arketipler ruhun gizemli yapı taşlarıdır, belli özerkliklere ve bilincin kendilerine uyan içeriklerini çekebilecek çok özel enerjilere, güçlere sahiptirler. Semboller libidoyu “daha alt” biçimden daha yüksek olanına taşıyarak dönüştürücü işlevi görürler. (Jung, 2022, s. 307)

Bu sebeple sanatsal bir eserde sembollerin incelenmesi insan ruhunun temel dinamiklerine ulaşmak için bir harita çizebileceği gibi, bu sembollerin etkileyciliği ve gücü sanat eserinin estetik değeri açısından incelenmeye değerdir.

Hilmi Yavuz'un Şiirlerinde Yeniden Doğum Arketipleri

İnsanın anlam arayışı, varoluşun sancısını duyabilen insan için her türlü etkinliğin itici gücüdür. Dünyada varolmanın ortaya çıkardığı sorunları aşabilmek, sanatsal yaratımın psikolojik etkisini açıklar. Sanatçı içerideki uyumu yakalamak için rüya görmeye benzer olarak bir imge üretiminde bulunur. “Şiir, bir yer altı madenidir; şair ise onu kazmalayıp duran kişidir. Kazılan şey artık yalnız bilgi değildir; varoluşun kütüğüdür, ocağıdır, arşividir; kalbin sıçrayışları, bilinçaltının atılımlarıdır” (Taşdelen, V. - Uzağan, A., 2016, s. 599). Bu sebeple bir okur ya da eleştirmen için metin; sanatsal bir yaratımdan ziyade özelde şairin, genelde insan ruhunun derin kod ve simgelerine sahip bir haritadır.

“kün

hem acıyım hem acının

yalvacıyım ben”

“ düş sözleri bir yerde çözüml, okunsun” (Yavuz, 2019, s. 172)

Acının peygamberi ifadesi, sanatçının ilhamını yaşadığı zorluk ve sıkıntılara bağlar. Bu imge şair muhayyilesinde yaratımda tanrısalıktan taşıdığı payı insanlığa getiren aracılıkla birleştirir. Bu ifadelerin düş sözleri olması, hem taşıdığı gizli anlamı hem de çözülmesine duyulan isteği ortaya koyar.

Hilmi Yavuz’un şiirleri, bireyin derin psikolojik yapısını ve varoluşsal kaygılarını sanatsal bir dille dile getirerek, okuyucuyu kendi iç yolculuğuna yönlendirmektedir. Bu bağlamda, sanatın ve edebiyatın insan ruhunun karmaşık dinamiklerine ayna tutma işlevi, anlam arayışının en önemli unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler, yalnızca bireysel deneyimlerin değil, aynı zamanda evrensel insani duyguların ve yaşam döngüsünün de derin bir keşfini sunmaktadır. Tarihsel kişilikler, mitolojik kahramanlar, doğaya ait unsurlar gibi, şiirler boyunca gönderme yapılan hemen her ismin, bir yok oluş ve yeniden doğuşu simgeleyen varlıklar olduğu yapılan analizle saptanmıştır. Bu imgelerin şair psikolojisiindeki sancıyı dindirdiği ve onu olduğundan daha ileri bir forma taşıdığı söylenebilir.

Hilmi Yavuz için ilk sancının, annesinden ayrılmak olduğu söylenebilir. Küçük yaşta annesine ve daha çok onun hüznüne bağladığı yaşamını, babasının kütüphanesi ve sesi ile derinleştirir. Doğu ve Batı arasında sentez kurabilen ve geçmişin kodlarını şiirlerine yediren sanatçının şiirleri arketipsel inceleme bakımından zengin içeriğe sahiptir.

“hilmi diyor ki yeminler

bana çeşmeleri hatırlatır

tabut kalın ciltli bir kitaptır

senin de çocukluğun bir ceviz tabut muydu

usulca bırakılan denize?” (Yavuz, 2019, s. 18)

Su psikanalitik açıdan hem yaşam kaynağı hem de ölüm sembolüdür. Hz.Musa’nın suya bırakılması kıssasına telmihle okunabilecek bu durum Siirt’ten gelen ve annesinden ayrılmak zorunda kalan şairin hayatında derin bir izi olan aileden ayrılma olgusunun ölümle eş bir yaralanma olduğunu gösterir. “Bir dönüşüm ortaya çıktığı takdirde eski biçim çekiciliğini hiç bir şekilde kaybetmez. Anneden kendini ayıran biri, ona geri dönmenin özlemini çeker” (Jung, 2022, s. 313).

“Libido yeryüzünün ışığını kaybettiği taktirde kendi derinliğine, bir zamanlar çıkmış olduğu kaynağa çöker ve kırılma noktasına, bir zamanlar girmiş olduğu bu bedenın göbeğine geri döner. Kırılma noktası annedir” (Jung, 2022, s. 389). Anneden ayrılık hem bir ölüm, hem de yeni bir başlangıç olarak vurgulanır.

Ceviz’in bir şiirsel im olarak, farklı bağlamlarda tekrarlanması, benim psyche tarihimde çocuklukla ilgili olabilir; -‘olabilir’ diyorum, bundan emin değilim çünkü. Ama şunu kesinlikle söyleyebilirim: Annemin bana anlattığı masallar arasında beni en çok etkileyeni, [...] büyük olasılıkla yeni doğmuş (!) çocuğunu bir ceviz sandığa koyarak nehre bırakan kadının öyküsüdür. ‘Ceviz sandık’, Doğum’la Ölüm’ü, ya da yaşamın başlangıcı ile sonu’nu, ikisini birden imleyen bir metafor olabilir; -hem bir beşik hem de bir tabut! Nehirde sallanıyor olması beşiği çağrıştırıyor olabilir. (Baran, 2006, s. 79)

Jung İncil’e dayanarak “yaşam sudan gelir” (Jung, 2022, s. 289). derken, “pek çok metinde akıp giden su, acı bir yolculuk imgesi yaratır” (Aktulum, 2021, s. 407). Yolculuklar, bağlar, birleştirir ya da ayırır. Ama her zaman bir evrimin, bir değişimin simgesel değerini ihtiva ederler. Kahraman karanlık bir ormana dalar. İlk insan cennetten bilmediği bir sürgüne gönderilir. Yeniden doğuşun ilk şartı ölmektir.

Bu noktada *tabut kalın ciltli bir kitaptır* mısrası, kahramanın yaşamında ölümle eş tutulan bir dönüşüm noktasının – balinanın karnı, mağara, tabut, kayıkla suya bırakılma- insan varlığının büyük bir yoksunlukla yüceltildiği bir ana işaret eder. Nihayetinde varlığı yaratan yokluktur.

“Sıklıkla kullanılan, simgeselliği ile bir arketipe dönüşen kayık, imgeleme gücünün en bilinen simgeleri arasındadır. Çok değerli bir simge olarak bilinir. Özdenlik yüzen bir uzam olarak ölü taşıyan kayık figüründe görülür” (Aktulum, 2021, s. 438). Bunun yanında kayık çoğu zaman bir yolculuğun simgesel değerini taşıyabilir. Mağaraya yakın bir anlamda yeniden doğum öncesine, hazırlık aşamasına bir gönderme yapar. Yine ceviz, midye vs. mağara fikrini figüratif olarak yansıtan yeniden doğum unsurlarıdır. “Özdenlik simgeleri kimi zaman daha küçük unsurlar olabilmektedir. Örneğin ceviz kabuğu masallarda sıklıkla yumurta ile özdeş konumdadır. Yine bir sandık imgesi anne rahminin koruyucu yapısına gönderir. “kutu ya da sandık dişi sembolü yani ana rahmidir” (Jung, 2022, s. 276). Bachelard’a göre imgeleme gücü kendi kabuğumuzun içine girmektir, orası kendi içimizde kapandığımız küçük evrendir” (Aktulum, 2021, s. 439). Ve her zaman yeniden ve daha güçlü bir doğumu sembolize eder. Hilmi Yavuz’da baskın olanın, sonsuzluk özlemi, ölüm korkusunun alt edilmesi, kahramanlık payesi değil bir anne özlemi olduğu dikkat çeker. Annesinden küçük yaşta ayrılmak zorunda kalan Yavuz, bu özlemi bedensel bir birliktelik anlamına gelecek şekilde telafi eder. Bu noktada anne rahmine işaret eden sembollerde bir ensest düşüncesi yaygın olmakla birlikte Yavuz’un şiirinde yeryüzü, deniz, mağara imgelerinin kullanımı bu yorumu desteklemez.

Senin de çocukluğun bir ceviz tabut muydu dizelerinde ceviz tabut imgesi ile aktarılan anneden ayrılık süreci, çocukluğun en zor zamanları olmakla birlikte bir ensest düşüncesinden ziyade, çilenin ve yoksunluğun ölümle eş acısına vurgu yapar. *Tabut kalın ciltli bir kitaptır* mısrası bu acının öğreticiliğine kitap imgesi ile dikkat çeker.

Yeniden doğum sembol ve imgelerinin bireyin yaşamsal olarak tehdit edildiği anlarda ortaya çıkması ayrıca önemlidir. Özellikle 1992’de yayınlanan *Ayna Şiirleri* kitabında yer alan soneler yeniden doğum arketipinin yoğun olduğu şiirlerdir. Şairin 1995’te boşandığı eşiyle kendi ifadesiyle son üç dört yıldır süregelen çatışmaları ve yalnızlık duygusu, bakışın kendi içine yönelmesine sebep olmuş olabilir. Bu noktada, kişinin kendi gücünde şüphe ettiği noktada libido geriler.

Çocuk anneye yaşamsal olarak birlikteliğini devam ettirdiği sürece bir varlık kazanamaz. Kişisel bir varoluşun ilk aşaması tüm mitlerde ve arketiplerde anneye kopuştur. Ancak bu bilinç kazanma keyfi bir tercih değil zorlama olduğunda insan ruhunda bir regresyona sebep olabilir ve bunu telafi edebilecek yetkin zihin semboller üretir. “İnsan kendini sadece akılla herhangi bir şeye dönüştüremez, aksine sadece kendi içinde bir olasılık olarak yapılanmış olana dönüşür. Böyle bir değişim gerekliyse, bilincin gitgide ayrılmaya başlayan uyum yolu bir başka uyum biçiminin arketipiyle telafi edilir” (Jung, 2022, s. 312).

“boş bakış uykulu yaz öğleleri
yitik Yusuf karanlık kör kuyularda” (Yavuz, 2019, s. 33)

Dünya edebiyatında Hz. İsa ile özdeşleştirilen yeniden doğum arketipi, aslında hemen tüm peygamberlerde vurgulanan bir yapıdır. Hz. Yusuf’un atıldığı kuyu, Hz. Muhammet’in girdiği mağara, Yunus’un balığın karnında geçirdiği zaman ve Nuh’un tufanda bir gemide korunması yeniden doğuşa gönderen imgelerdir.

Deniz, mağara, yerin altı olan kuyu ve bir canlı formunun içinde bulunmak hepsi bir rahim imgesine gönderir. Rahim doğumun tipik göstergesidir. Rahim bizi uygun olan koşullarda yetiştiren karanlık ve kapalı bir mekândır. Hilmi Yavuz’un bu dizelerde bahsettiği Yusuf’un karanlığı onu Mısır Sultanlığına taşıyan bir gebelik dönemidir ve şairin yeniden doğum özlemine işaret eder. Bu konuda Rank (2020) doğadan bir örnekle, anneye dönüş arzusunun korunma içgüdüsünün ileri bir aşaması olduğunu söyler.

Kuzey Afrika’da yaşayan haplochromis strigigena adlı tür yumurtalarını bitki ve taşlara yapıştırır. Yavrular yumurtadan çıktıktan sonra koruyucu organ olan annenin boğazındaki

keseye sığır. Tehlike anında ya da gece olunca anne ağzını açar bütün yavrular sürü halinde içeri dolar ve tehlike geçene ya da gün ışıyınca kadar orada kalırlar.” (Rank, 2020, s. 46)

Annenin dışında yaşama zorunluluğu olan insan, belli eşiklerde, zor durumlarda biyolojik olarak annenin kesesine dönme imkânı olmadığından sembolik olarak bir rahim yaratır. Mağara, ev, gemi vs. sembollerle gelişim tamamlanmayan sürecini tamamlar.

ben bana çivilidir, isa’yla çarmıh neyse;
Aşksa bir iç kanama... gül, gülden içeri’yse... (Yavuz, 2019, s. 255)

Daha önce bahsedilen peygamberler dışında, özellikle Batı literatüründe Hz. İsa gerçek bir ölüm yaşaması ve mezarında bulunamaması gibi aktarımlarla yeniden doğumun en sık kullanılan sembolü olmuştur. Yeniden doğuşta bir dönüşüm gerçekleşir. “Kahraman kollarından çapraz bağlanarak adeta kendini ananın simgesi olan ağacın dallarına asar. Böylece ölümden anneye birleşmiş olur, ama aynı zamanda birleşme eylemini redderek günahını ölüm acısıyla öder.” (Jung, 2022, s. 351) Ölümlü varlık bir sonsuzluğa ulaşır. Bedensel varoluş kendini daha üst bir form olan ruhsal varoluşa bırakır. Hristiyan inancına göre İsa, bütün insanlığın günahını üstlenmiş, bir kefarete olarak insanlık için yok olmuş ve gerçek bir varoluşa kavuşmuştur. Bu imgelerin kullanımında özellikle çarmıha gerilen ve ölümü seçen İsa imgesi, enest arzusunun yerini fedakârca ruhsal dönüşüme bıraktığını gösterir. Libidonun annenin sembolik varlığından, başka bir varlığa dönüştürülmesi, bir arzu nesnesi değişimi olarak okunabilir. Bir ödünleme mekanizması olarak değerlendirilebilecek bu geçiş, sayısız kahraman mitinde tekrarlanır. Özellikle bakireden doğum, annenin erken yaşta yaşamdan ayrılması ya da mekânsal uzaklık; ruhun var olan ve tatmin edilemeyen enerjiyi başka alanda yetkinliğe dönüştürme gücüdür.

Yeniden doğum arketipini kahramanlık mitosuna açısından da değerlendirmek gerekir. İsa’nın insanlık için acıya talip olması ve kendini feda ediş, tüm yeniden doğum arketiplerinde şair/yazarın bir kahramanlık, bir üst insan olma ideali olarak okunabilir. “Buna karşılık çarmıha gerilen Mesih’i desen olarak temsil eden sanatsal idealleştirme ise, örtük anlamı itibariyle asıl yeraltı dünyasına ait cezayı, cenin pozisyonunun engellenişini dile getirir” (Rank, 2020, s. 131). Yani şairinde vurguladığı gibi, insanı o mükemmel dünyasından cenin pozisyonundan, özlenen cennetten alıkoyan insan olma halidir. İnsan kendiliğine çivilenmiş olarak geri dönüş yolunu bulamayan ilksel kahramandır.

hurufi
sonnet
nesimi ve mansur’la benim dağıldı benim
kendi yasımı tuttum, ölüydüm, aşk şehidi...
bir aynaya düşer de kırılırken bedenim,
söylenen söylenmeyenle mühürlü idi...
düşüş düşleri oldum... - ve ‘kendinle seviş!’
dediler... söz’ü gördüm... zaten nicedir
üstünde kar ve inkarla belenmiş meneviş
sırları var! Ah bu zehebi gecede,
at üstünden ‘eğer’i, atla kayıtsız koşulsuz
dört nala, o serseri aynaya... bu Hurufi hecede
ol!... çıplak, mücerred ve hırkasız, çulsuz...

ordayım işte... gelgelelim, hiç bilemedim yerimi;
âh, elimle yüzerim elbet kendi derimi... (Yavuz, 2019, s. 258)

Hilmi Yavuz’un bu şiiri doğru bildiklerini savunmak uğruna yaşamlarından vazgeçmiş, birbiri ile ayrılmadan anılan ve Hakk’ın tecellisinin insan bedeni olduğunu savunan iki isme gönderme yapar. Aşk

şehidi olarak anılan Nesimi ve Hallaç-ı Mansur insan bedeninin hakkın tecelli ettiği bir ayna olduğunu savunurlar. Bu aynada kendine bakmak Hakka bakmakla eş sayılarak kişinin yeni bir varoluş seviyesi için önce kendini tanıması anlayışı vurgulanır. Hemen önceki dizlerde de şair insanın kendi kendine çivili olduğunu vurgulamıştı. Bu çivileri sökecek olan içe dönecek bir bakış geliştirmektir. “Aranan ve tehlikler aşılıp elde dilen tanrısal güçlerin daha en başından beri kahramanın kalbinde olduğu ortaya çıkar” (Champbell, 2017, s. 43). Mitlerin ve dinlerin yüzyıllarca vurguladığı bu kendi içine dönüş psikanalizin verileriyle gölge yanımızı bilmek, cennetin anahtarı olarak sunulmuştur.

Aynı düşünceyi destekleyecek şekilde, Kur’anda geçen *ol* emri Hurufî sisteminde varlığın başlangıcı kabul edilir. Söz varlıktan önce vardır. Sözün sırrına ermeyi şartlardan kurtulmak olarak veren şair, çıplaklık ve mücerred sıfatlarıyla yeni doğuma işaret eder. “Meselâ “kûn” (كن) kelimesinin Hurûfilik sistemine göre yorumu yapılırken bu kelime bast edilir, yani kelimeyi oluşturan iki harfin Arapça okunuşu (kâf nûn) esas alınır, böylece altı harf ortaya çıkar (ك - ا - ف - ن - و - ن). Bu şekilde elde edilen altı sayısı altı yönü temsil eder; altı yön ise mekânın aslî özelliklerinden olduğuna göre Allah’ın “kûn” emriyle oluşun ve âlemin (kevn ve mekân) nasıl meydana geldiği ifade edilmiş olur” (TDV, Hurufilik).

ten
sonnet’si
ben tenime yürürüm; benim benim gereksiz
et parçası, atılmış, duruyor bir kenarda...
ah, aşklar vardır şimdi, amaçsız ve ereksiz
birlikte dolaşıyorlar; yırtıcı ve hovarda...
belleğim? bir kurttur o! Daima ipe sapa
gelmeyen bir şeyleri parçalıyor... kemirgen!
aşk uzakta uluyor, yalnızlık lapa lapa
yıgılıyor kapıma... ah kendini küreken
kaybolan kar günleri!... elimle yediririm
tenimi yeraltına... savaşımlarda karartma
olduğunda örterler ya... ağır perdelerim
öyle kapalı işte... sınıksı... bir kuşatma! (Yavuz, 2019, s. 259)

“Derinlere iniş şifaya götürür” (Jung, 1998, s. 161). Tenini yeraltına yedirmek, bir mezar, ölümün imgesi olarak varoluşun illa bir yok oluşa sahip olduğunu gösterir. Bu noktada yeniden doğum arketipinin Hilmi Yavuz’da benliği yıkmak olduğu gözden kaçmamalıdır. “Bu uzun bir acı çekme olacak, hoşnutluk değil çünkü kendi yaratıcınız olmanız gerekecek. Kendinizi yaratmak istediğinizde en iyi ve en yüksek değil, en kötü ve en derinle başlarsınız” (Jung, 2015, s. 191).

kendi adımı andım da ne oldu?
hüzünler: h,i,l,m,i...h,i,l,m,i...
ah, füzuli şu harflerden
bir kurtarsam, dedim dilimi
sözlerim gizlerde kalsın... (Yavuz, 2019, s. 437)

Kurtuluş; kendi kendini geren çarmıhtan, yalnızca benlikten kurtulmaktır. Bir isme sahip olmak var olmaktır. Bu varlığı yıkacak olan isimsizlik yine ölüme gönderir.

ay doğar
ay doğar
bir ay doğar umarsız gözlerinden
bir ay batar bedir Allah
karanlıklar bir silah kahrı gibi oturur yüreğime
iflah olmaz bir silah (Yavuz, 2019, s. 79)

Bunun yanında yeryüzündeki kaosu bulunmadığı ve başlangıcından bu yana bir sistem dâhilinde yenilenen ve değişen gökyüzü yeniden doğuşun en güçlü arketiplerini kodlarımıza kazımıştır. “Biçimi ve hareketleriyle zaman ölçümü konusunda ilk temsil figürü aydır” (Aktulum, 2021 s. 447). Bu sebeple ay hem bir yok oluşun hem de bir yeniden doğumun en güçlü sembolüdür. Ayın bedir hali en görkemli olduğu dolunay evresini gösterir. Ve bu mükemmellik geri dönüşün başladığı zaman dilimidir. Bu dizelerde diğer tüm dizlerin aksine yeniden doğumu özleyen bir ölüm arayışı yerini bir ölüm korkusuna bırakmış görünür. Karanlığın, yok olan küçülen ayın bir silah olarak şairin muhayyilesinde yok oluş korkusuna işaret edebilir.

ateşin ve yitişin adı konulmıyordu
dilin süslü yılanıydı hep gördüğümüz (Yavuz, 2019, s. 198)

yeniden diril artık, aynaların külünden;
kanatların bir öykü, parıldıyor bugünden... (Yavuz, 2019, s. 281)

Bunun yanında deri değiştirerek kendini yeniden yaratan yılan, küllerinden doğan Anka Kuşu gibi hem tehlikeli hem yaşamsal güce sahip canlılar da yeniden doğuş sembolü olarak sıklıkla karşımıza çıkar. Burada dirilişin aynaların külünden olması, şairin benlik yıkılışı vurgusunu tekrarlar. Tüm kişiliğini ateşe verince şair bir hikâye yazabilir parıldayan bugünden.

sen sidre, sen son ağaç, yeşil döşek ve yorgan...
bilirsin, kalp gözüne ayn'a gerek...-ve soru-
lar uzuyor isra'da...akşam çürük ve sarı
lambalar yükseliyor, sırlarla, göğe doğru;
ve toplanıp geliyor gece yolculukları... (Yavuz, 2019, s. 275)

Jung'un yeniden doğum tekniklerinde göre büyümlü işlemler başlığı altında değerlendirilebilecek bu durum Hz. Muhammet'in Kudüs'e yaptığı yolculuğa atıf yapar. Elliade'ye göre “bir nesne ya da eylem ancak bir arketipin yinelenmesiyle gerçek olur. Demek ki gerçeklik sadece yinelemeyle ya da katılımı elde edilir; örneksel bir modeli olmayan her şey “anlamdan yoksundur” yani gerçekliği eksiktir” (Elliade, 2022, s. 49).

Bu yolculukta peygambere sunulan üç tür içecek dikkat çeker. Su, şerbet ve süt. Peygamberin sütü seçmesi fitri ve doğru olan seçim olarak yorumlanır. Bu yolculuk peygamber için bir yola çıkma, bir sınav kazanma ve tamamlanma olarak sonuçlanır. Bu yolculuğun, sembolik olarak ilimle karşılanan sütün seçimi, yani sınavı kazanma ve sırlarla insanlığa dönüşü aktarır.

Bu noktada dikkat çeken bu yolculuğunun anahtarının “bilirsin, kalp gözüne ayn'a gerek” mısrası ile peygamber'in o gece Cebrail'i kendisi olarak görmesindedir. Tasavvufi inanışta kişinin yetkinliğe ulaşmasının yolu kendini bilmesidir. Bu noktada ise şairin çoğalma anlamında bir dönüşüm geçirerek daha yetkin bir forma ulaşma çabası olarak yorumlanabilir. Tüm insanlığın varabileceği en nihai nokta olan bu noktaya kişi kendi içine dönen bir bakışla ulaşılabilir.

Kendi içine bakışı yakalayabilen şair için, sanatın hem yaratıcısına hem alımlayıcısına olan etkisi üzerinde durmak gerekir. “İlksel imgelerle konuşan kişi, binlerle ses ile konuşur; bir yandan ifade etmeye çalıştığı fikir, arızî ve geçici olandan, sonsuzca varolanın egemenliği düzeyine yükselmeye çalışırken, öte yandan insanı büyülemekte, onu ezmekte, kişisel yargımızı insanlığın yazgısına dönüştürmekte ve insanı ta eski çağlardan beri her türlü tehlike karşısında sığınmasına ve en uzun geceyi yaşamasına yardım eden şu iyiliksever güçleri içimizde uyandırmaktadır. Büyük sanatın ve üzerimizdeki etkisinin sırrı da buradadır” (Jung, 2006, s. 324).

şairler kazılmalı: o ince
gurbetlerin gömdüğü
söz başları kırmızı
yazmayı gördüm sandınız
kırgın kağıtlar buldunuz
hüznü donmuş, külü meşin
ve birden
acıyı acınıza değdikçe (Yavuz, 2019, s. 137)

Şairin sözleri ile tamamlayacak olursak arketipler ruhsal yapımızın yüzyıllardır devreden sembolleridir. Bu sembollerin yaşama dayanma, yaşamı anlama, ruhu sakinleştirme ve hatta ruhu yüceltme gücü vardır. Bu etki arketipleri eserinde kullanan sanatkarın yanında, okurda da bir duygudaşlık durumu arz eder. Şairin *acıyı acınıza değdikçe* ifadesi bu anlamda değer kazanmalıdır. Bu etki insan ruhu için sağaltıcı bir güce sahip olduğu için bu kodların araştırılması, kullanımda belli yöntemler geliştirilmesi, geleceği şekillendirmek ve sağlıklı bir toplum kurmak için gereklidir.

Sonuç

*Bir kültürün geleceği için onun devlet adamları
ya da ordularından daha etkileyici olanlar
insan çamuruna yaşam veren
bir ruhsal soluğun efendileridir.
Champhbell*

İnsanın varoluşsal kaygıları ve anlam arayışı, sanatın ve özellikle şiirin derinliklerinde yankı bulur. Hilmi Yavuz'un eserlerinde gözlemlenen yeniden doğuş teması, bireyin içsel yolculuğunda karşılaştığı zorlukların ve dönüşüm süreçlerinin ifadesidir. Psikanalizle örtüşen bu anlayış, bireyin acılarını, sanatsal bir yaratım aracılığıyla nasıl dönüştürebileceğini göstermektedir. Sanatçı, yaşamın karmaşası içinde kendi benliğini sorgularken, aynı zamanda insan ruhunun bazı gizlerini de açık eder.

Yavuz'un şiirlerinde yer alan semboller, mitolojik ve dini figürlerle zenginleşmiş bir dil kullanımıyla ortaya konmaktadır. Ceviz, su ve kayık gibi imgeler, hem doğumun hem de ölümün simgeleri olarak, insanın kökleriyle olan ilişkisini sorgulamakta ve bireyin kendini yeniden tanımlama çabasını vurgulamaktadır. Yeniden doğuş arketipi, bireyin içsel çatışmaları ve varoluşsal acılarıyla başa çıkma biçimini açığa çıkarırken, sanatın dönüştürücü gücünü gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada, Hilmi Yavuz'un tüm şiirleri incelenmiş ve bazıları detaylı analizlere dâhil edilmiştir. Felsefeci kimliği ile şiire yaklaşan Hilmi Yavuz'un eserleri, sürekli bir arayışın ürünleridir. Şairin otuzlu yaşlarındaki ilk şiir kitabı *Bakış Kuşu*, yalnızlık ve anne hasretine gönderen imgelerle doludur; bu imgeler arasında buruşuk gökler, karanlık ay ve terkedilen sandık gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Yavuz'un çocukluğunda ailesinden ayrılmak zorunda kalması, onun yaşamında dolduramadığı bir boşluk yaratmış; bu durumu tabut imgesiyle ifade etmesi, tabutun kalın bir kitapla kurduğu çağrışım, zorlukları kendi yaşamı için bir mektep olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Yavuz'un ikinci şiir kitabı *Bedrettin Üzerine Şiirler*, "bende halümce bedreddinem" epigrafiyle iki oğluna ithaf edilmiştir. Bu şiirlerde arketip değeri taşıyan bir imge saptanmamıştır. Şeyh Bedreddin ve müridlerine ağıt olarak okunabilecek şiirlerde, İsraki felsefeye yakınlığı ile bilinen Şehabettin Suhreverdi ve "Enel-Hak" sözleriyle idamına karar verilen Hallac-ı Mansur gibi farklı dini görüşleriyle idam edilen âlimlerden bahsedilmektedir. Hilmi Yavuz'un bu isimlerle kendisi arasında kurduğu ilişkiler, Freud'un özdeşim kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir; ancak bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Çalışma boyunca sıkça bahsedilen kayıp arayışı, şairin muhayyilesinde bir kuyuda aranırken, nihayetinde ayna şiirleri ile kendisine yönelmektedir. Tasavvuf anlayışına hâkim olan şairin özellikle Hurufi şiirlerde gerçeğin bir sembol dizininde olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir.

Yavuz'un kullandığı imgeler, tekrarlanan bir yok oluş ve nihayetinde yetkin bir varlık bulma çabasına işaret etmektedir. Mağara, kuyu, kayık, gemi, ceviz sandık, Simurg, İsa ve Yusuf imgeleri, şairin muhayyilesinde yeniden bir başlangıç ve bir sıkıntı dönemini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak bu gerilemeyle birlikte kullanılan imgeler, daha üst bir varoluş biçimi elde etme gayretini de taşımaktadır.

Behçet Necatigil'in mitoloji ile ilgili sözlerinin epigraf olarak kullanıldığı *Söylen Şiirleri*'nde şair, Perseus, Lethe ve Andromeda gibi karanlık unsurlar ve savaş temalarını içeren motiflere yer vermektedir. Bu motiflerin ikili değerleri ve karanlığın diğer yüzünü temsilen aydınlık ve yeniden doğumu sembolize etmeleri dikkate değerdir.

Ayna şiirlerinde şair, içe dönük bir bakışla, aynaların aslında tiksindirici bir yapı olduğunu ve bu aynaların gösterme sırrının bakan kişinin kendisi olduğunu dile getirir. Bu imgelerle, şair uzun bir arayışın sonunda aradığı şeyin kendi içinde olduğunu keşfeder ve bu içsel yolculuğun derin anlamını vurgular.

Çöl ve yolculuk temalarının işlendiği şiirlerde, kullanılan imgelerin karanlık ve korkunç yüzlerinin aydınlık ve umuda dönüştüğü söylenebilir. Şair, beyaz ve mavi renklerin sıklıkla kullanımıyla, muhayyilesindeki dönüşümü gözler önüne serer. Ancak bu dönüşüm, aynı zamanda bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Tekrar eden şiirlerde, arayışın nihayetsiz bir çaba olduğu, her yolculuğun sonunda kişinin ellerinin boş kaldığını ve bu durumun bir çile haline dönüştüğünü vurgular. Bu bağlamda, çöl ve yolculuk imgeleri, bireyin içsel sorgulamalarını ve yaşam yolculuğundaki zorlukları simgelerken, aynı zamanda umuda ve aydınlığa ulaşma arzusunu da dile getirir.

Bu çalışmanın amacı, Hilmi Yavuz'un şiirlerinin estetik değerini belirlemekten ziyade, insan ruhuna ilham verebilecek yeniden doğuş arketipinin tahlilini yapmaktır. Hilmi Yavuz, Türk edebiyatının öne çıkan simalarından biri olma başarısını, yaşadığı buhran dönemlerini bir yüceltme mekanizması olarak sanatla telafi etme gücüne borçludur. Bu yaratıma olanak sağlayan kültürel arka plan, yüksek bir ego enerjisinin baskılanamaz bir araştırma ve okuma isteğine dönüşmesi ile oluşmuştur. Hilmi Yavuz'un şiirlerinden alıntılanan bazı dizelerde, insan ruhunun derin sembollerini içeren arketiplerin tespiti, şairin yeniden doğum arayışını ortaya koymaktadır. Sanatçı kişinin anlam arayışı ve insanlığa hediye ettiği büyümlü sözler ise alımlayıcının ruh seviyesince algılanarak işlenmektedir.

Bu noktada yaşamın geri kalanını bir gölge olarak sürdüren ruhlar eşige takılmış kişilerdir. Ancak bu noktayı libido enerjisini aktarabileceği bir öge bulan, yeraltının karanlıklarından beslenmiş olarak çıkan kahraman geçebilir. Yeraltı edebiyatı olarak adlandırılan bir yazının tahlili yapılarak geleneksel olanı kuşanmış yazının imgeleri ile mukayese edilebilir. Nihayetinde edebi eleştiriyi bilimin yöntemleri ile donatacak deneysel okur analizleri ile imgelerin insan muhayyilesinde ortaya koyacağı farklılıklar gözlenebilir. Bu çalışmalar sanatın bireysel ruh sağaltımları yanında ideal bir toplum düşünceye kaynak olabilir. İlkelerin sağaltma işlemleri ve arketipik sembollerin bu işlemlerle uyumu savunulan düşünceyi doğrular. Binlerce yılın mirası olan semboller bir aktarma ile insanlığın kullanımına sunan geçmişin ruh hekimleri, modern zamanın sanatkarlarıdır.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Aksu, H. (1998). Hurûfilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt:18, s. 408-412). İstanbul.
- Aktulum, K. (2021). *İmgelem çözümlemesine giriş*. Çizgi.
- Baran, İ. H. (2006). *Hilmi Yavuz kitabı*. Yom.
- Chambbell, J. (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. İthaki.
- Campbell, J. (2003). *Tanrının maskeleri/Batı mitolojisi*. İmge Kitapevi.
- Elliaide, M. (2016). *Mitlerin özellikleri*. Alfa.
- Elliaide, M. (2017). *Mitler, rüyalar ve gizemler*. Doğu Batı.
- Elliaide, M. (2022). *Edebi dönüş miti*. Dergâh.

- Fromm, E. (2018). *Rüyalar, masallar, mitler*. Pinhan.
- Gençtan, E. (2022). *Psikanaliz ve sonrası*. Metis.
- Jung, C.G. (2015). *Kırmızı kitap*. Kaknüs Yay.
- Jung, C.G. (2021a). *Analitik psikolojinin temel ilkeleri*. Cem.
- Jung, C.G. (2021b). *Dört arketip*. Metis.
- Jung, C.G. (2006). *Analitik psikoloji*. Payel.
- Jung, C.G. (2017). *Ruh, insan, sanat, edebiyat*. Pinhan.
- Jung, C.G. (2020). *İnsan ve sembolleri*. Kabalcı.
- Jung, C.G. (2022). *Dönüşüm sembolleri*. Alfa.
- Jung, C.G. (2022). *Anılar, düşler, düşünceler*. Can.
- Lagache, D. (2014). *Psikanaliz*. Dost.
- Phillips, A. (2020). *Hep vaat hep vaat*. Metis.
- Rank, O. (2020). *Doğum travması*. Metis.
- Şen, C. (2020). *Edebiyat incelemelerinde psikanaliz kullanımı*. Divan Kitap.
- Tanrıtanır, B. C. (2019). *Paul auster ve arketip eleştiri*. Hiper.
- Taşdelen, V., & Uzağan, A. (2016). Rainer Maria Rilke ve Hilmi Yavuz'un poetikaları üzerine bir karşılaştırma denemesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 11(10), 594-604. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9437>
- Tunç, G. (2022). *Kavramlar ve kuramlarla modern türk şiiri okumaları*. Ötüken.
- Yavuz, H. (2019). *Büyü'sün yaz (Toplu şiirler, 1969-2019)*. Everest.
- Yiğitbaş, M. (2006). *Hilmi Yavuz'un hayatı, sanatı ve eserleri* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.